

supervivència d'un estat de coses anterior, o, almenys, una influència de la cultura central dintre la cultura d'Almeria, que avança tenint la seva base al Sud-Est d'Espanya. — P. BOSCH GIMPERA.

Sepulcres no megalitics de Catalunya

Dels tipus de sepulcres no megalitics en les seves diferents variants que es publicaren en la crònica anterior intentant-ne una sistematització, se n'han descobert alguns de nous i a més s'han fet altres troballes que semblen procedir de sepulcres semblants. L'INSTITUT n'ha excavat sols un de nou que aparegué en la ja coneguda necròpolis de Vilassar, i que es descriu a part. Tots els altres s'han excavat o se n'han recollit les troballes per diferents museus o particulars.

UN NOU SEPULCRE A SANT GENÍS DE VILASSAR

En 1917 l'INSTITUT pogué excavar un nou sepulcre que aparegué en el lloc de la necròpolis de Vilassar. Era, com els anteriors que excavà el Sr. Folch i Torres ⁽¹⁾, un sepulcre d'inhumació

Fig. 82. — Sepulcre de Sant Genís de Vilassar

en fossa oberta en una capa d'argila molt profunda i al mateix nivell dels sepulcres anteriors ⁽²⁾, çò és, a uns 6 metres de fondària, sense túmul, però amb una llosa de calissa de 1'15 x 0'00 x 0'15 m., plana, irregular, i sense cap senyal de treball, posada en direcció E.-W. i en posició quasi vertical, a uns 20 centímetres del nivell on es trobava el cadàver i a una distància de 0'80 metres de la columna vertebral i paral·lela amb ella. El sepulcre devia haver estat una fossa cavada en el sòl i tornada a omplir de terra, clavant-hi la llosa a manera d'estela per indicar el sepulcre. Aquest contenia un sol esquelet que es pogué descobrir sencer i que es recollí curosament per reconstruir-lo.

L'esquelet estava ajagut d'esquena a terra,

però amb el cap decantat damunt del pit, de manera que queda descansant sobre la mandíbula inferior. Està situat en la mateixa direcció de la pedra, çò és, d'E. a W. amb el cap a l'E. Té l'espatlla dreta desarticulada, amb la clavícula enfonsada al pit; les costelles tombades cap avall; els braços, lluny de seguir a lo llarg del cos, estan oberts pels colzes; la mà dreta posada damunt del fèmur del seu costat i l'esquerra descansant sobre la pelvis. Els fèmurs, guardant ambdós un cert paral·lisme, es desvien cap a la dreta del cadàver; dels ossos de les cames sols es conserva la tibia dreta, que està plegada formant un angle molt agut amb el fèmur corresponent; del fèmur esquerre en restava sols un fragment i estava separat de sa articulació. Al tallar la terra abans del descobriment de la sepultura es destruïren els peus i els ossos de la cama esquerra i sols es deixà la tibia dreta, que abans de l'excavació apareixia en tota sa llargada.

L'esquelet oferia una lleugera inclinació que podia apreciar-se en la columna vertebral: el cap i les espatlles estaven en el pla més elevat.

Prop del braç esquerre aparegué una pedra calissa irregular col·locada en el pla del sepulcre. A l'altra banda, guardant també paral·lisme amb l'esquelet, fou trobat un ganivet de sílex (llarg 6'4 centímetres) pla a

Fig. 83
Objecte d'os del sepulcre
de Sant Genís de Vilassar
(1/2 apr.)

(1) Vegi's ANUARI V, 1913-14, pp. 806 i següents.

(2) Cal rectificar de la notícia dels sepulcres excavats pel Sr. Folch que aquests es trobaven a la capa d'argila i no a la de tortorà com s'indica a la 8 de la pàg. 806 dit lloc indicat. La capa de tortorà apareix més profunda.

terra, i tocant amb ell un objecte d'os molt barroer (llarg 12'5 centímetres) que sembla com si hagués sigut el mànec del ganivet. — A. DURAN I SANPERE.

Fig. 84
Ganivet de sílex del
sepulcre de Sant Genís
de Vilassar (1/2 apr.)

Fig. 86
Sepulcre de Barcelona.
Fragment de ganivet
de sílex (1/1 apr.)

SEPULCRES DE LA MEITAT SUR DE CATALUNYA

Sepulcre de Barcelona. — En tractar de rebaixar el terreny d'un dels camins del jardí de la casa n.º 430 del carrer de Copèrnic, propietat del Dr. Schaefer (1), els jardiniers descobriren restes d'un sepulcre que malauradament s'havia regirat alguns anys abans en fer el camí en qüestió, ço que produí l'esmicolament de molts dels ossos i la possible pèrdua de part del mobiliari. Per les notícies dels treballadors que es recordaven de quan fou descobert per primera volta, resulta ço que segueix:

El sepulcre es trobà a un metre i mig, aproximadament, del nivell del sòl anterior a les obres del jardí i estava constituït per lloses planes de forma irregular i de cosa d'uns 20 centímetres de llargada per altres tants d'amplada. Les lloses formaven una cista rectangular de 70 x 80 centímetres, aproximadament, i uns 60 centímetres d'altura, no havent-se pogut precisar com estava tapada. De túmul sembla que no n'hi devia haver. La cista té per sòl el terreny natural groguenc dur i estava plena d'una terra més rogenca. Barrejats amb ella sortiren les restes d'ossos humans, entre les quals hi havia fragments de crani, irreconstituïbles, i altres d'ossos llargs i de vèrtebres. Tot el mobiliari conservat es redueix a un ganivet (9'9 x 1'6 centímetres) de sílex blanquinós, i un fragment d'un altre (2'3 x 1'6 centímetres), de color més groguenc molt ben tallats, un palet petit molt arrodonit i fragments d'ocre. Devia servir el palet per a moldre l'ocre?

Sepulcre de La Llacuna (Penedès). — En el terme del Mas de Berenguers (2) fou de primer regirat pel pagès que el trobà, i després explorat per D. Amador Romani (3), un sepulcre constituït per lloses de pedra primes, que formaven un rectangle, de 1'10 x 0'80 metres i 0'80 d'altura, i que el pagès tragué de llur posició original. No es conservaven restes de les lloses de tapa. El sòl degué ésser de terra; i del nivell superior de les lloses de la cista fins al del sòl anterior a l'excavació hi podria haver uns 30 centímetres.

El pagès que primer l'excavà diu que s'hi trobaren restes de dos esquelets ajaguts d'E. a W. Per les dimensions del sepulcre cal suposar que devien estar arrupits. Les troballes conservades, la posició de les quals dintre del sepulcre no es pot precisar, consistiren en lo següent: dues destrals de micacita, una d'elles de secció del tot circular (llargada, 11'5; amplada, 2'7; gruix màxim, 3) i l'altra de secció oval bastant densa (llargada, 10 x 4'3 x 2'5); una tercera destal de fibrolita blanca més plana (0'1 x 3'8 x 1'8 centímetres); totes eren molt ben polides. De restes de ceràmica no se sap que en sortissin, o han desaparegut, així com els ossos i un gran nombre de *pinyols d'oliva* que també contenia la sepultura, segons el pagès. Aquests *pinyols d'oliva* segurament són perles de collar de pedra verdosa, de forma oblonga, com els que normalment surten en els sepulcres anàlegs.

Sepulcre d'Alcanar. — Per notícies procedents de D. Andreu Ulldemolins, d'Alcanar, se sap que al terme d'Alcanar (comarca de Tortosa), en la serra del Moltó, en la vessant que mira a Vinaròs, es descobrí una sepultura, formada amb lloses i amb sòl de roca (en forma de cista?), dintre de la qual sortiren tres destrals de pedra que es conserven a casa del Sr. Ulldemolins, a

Fig. 85. — Sepulcre de
Barcelona. Ganivet
de sílex (1/1 apr.)

(1) El seu propietari, Dr. Schaefer, aconseguí salvar les troballes i feu tot ço que era possible per reconstruir llurs circumstàncies, tenint l'amabilitat de comunicar-nos-ho i de permetre'ns-en l'estudi.

(2) En una vinya propietat de D. Amat Pato.

(3) A aquest devem les dades aquí consignades, i en la seva col·lecció es conserven els objectes, havent-n'hi a més una reproducció al Museu de Barcelona.

Alcanar. Dues de les destrals són de micacita polida i de secció quasi circular (llargada, 22 centímetres; gruixària, 4'8; amplada, uns 5 centímetres i llargada, 10'5; amplada, 1'5 centímetres) i la tercera de pedra negrosa (granulosa (basalt?) amb el tall molt esnolat i de secció oval (llargada, 10 centímetres; amplada, 3'5 centímetres). — P. BOSCH GIMPERA.

SEPULCRES DE LA COMARCA DE VICH (1)

Sepulcres de La Noguera. — En la parròquia de Sant Julià Sasorba hi ha la muntanya de La Noguera, a uns 7 quilòmetres de Vich, on es troben una sèrie de sepultures que tenen l'apariència de cistes. Són de lloses

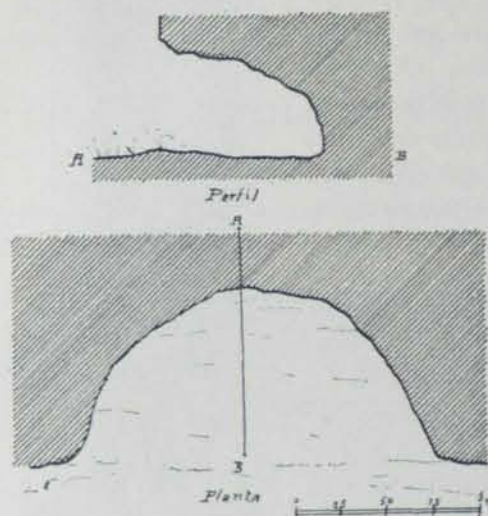

Fig. 87. — Vich. Sepulcre del Pont del Gurri. Planta i secció

molt primes de planta rectangular i molt més petites que les megalítiques. No es poden donar més detalls perquè en general no han pogut ésser excavades. El Museu només en guarda d'una d'elles un trosset de ganivet de sílex, molt fi, bonic, i varis trossets de ceràmica amb relleus.

Sepultura del Pont del Gurri. — Tocant a Vich, junt al Pont del Gurri i prop del lloc on també s'hi trobaren unes sitges romanes, es descobrí una sepultura probablement de l'eneolític i que pot incloure's en el grup de les no megalítiques, la qual fou remoguda en fer la carretera de Vich a Vilatorrada, que la tallà verticalment. Està excavada en la terra, essent una cavitat de forma de mig casquet esfèric de 80 centímetres de profunditat, no sabent-se si abans era major (probablement una balma artificial) (fig. 87).

Entremig de cendres, ço que fa suposar que's tracta d'una sepultura d'incineració, sortiren diferents objectes.

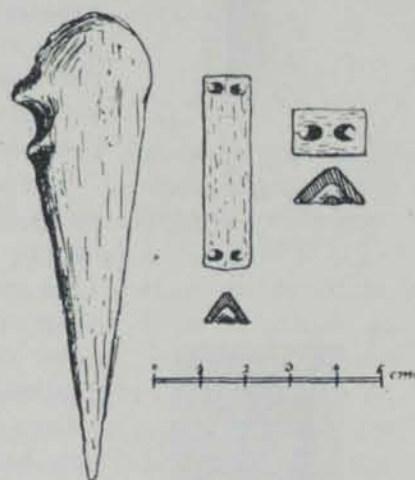

Fig. 88. — Vich. Sepulcre del Pont del Gurri. Punxó i peces perforades d'os (1/2)

Fig. 89. — Vich. Sepulcre del Pont del Gurri (1/13 apr.)

Fig. 90. — Vich. Sepulcre del Pont del Gurri (1/4 apr.)

La ceràmica, a pesar de les mutilacions de que fou objecte, per la seva abundància ha permès reconstruir alguns vasos. N'hi ha un de notable per les seves grans dimensions, però és incomplet per la part del fons: té 46 centímetres de diàmetre de boca, de parets fines les interiors i barroeres les exteriors; la vora és sortint en angle recte, ornada amb impressions digitals; a una

(1) Sols publicats al follet velografiat de J. Me GUDJOL RICART: *Les primitives civilitzacions ausetanes* (Vich, 1920), pp. 45 i seg. i 54 i seg.

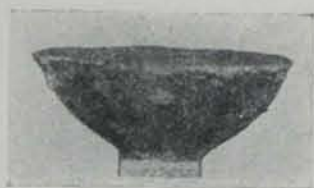

Fig. 91. — Vich. Sepulcre del Pont del Gurri (1/12 apr.)

tercera part del tros reconstruït hi ha un altre cordó, que, a més de les mateixes impresions digitals, porta repartits per ell 4 mugrons (fig. 89). Altres fragments de diferents vasos tenen cordons incisos o amb impresions digitals.

Un altre vas presenta la forma d'un con truncat, no ben regular, amb varis mugrons repartits per la vora. Les parets són fines per les dues cares i el seu tamany és de 12 centímetres d'alçada per 32 de diàmetre de la boca (fig. 91). A més hi han altres tres vasos de forma més o menys hemisfèrica i sense ornaments, midint d'altura 8, 6 i 10 centímetres respectivament (fig. 90).

La peça més curiosa és una esplèndida pinta d'os rectangular amb dos foradets en la part superior (per a penjar-la?) i un rengle de pues poc sortints, que mideix $4'5 \times 8'6$ centímetres (fig. 92). Un punxó d'os de 9 centímetres de llarg, varis esclats amorfes de sílex i dues peces prismàtiques d'os en forma de V completen el mobiliari ($4'3 \times 0'8$ centímetres i $1'6 \times 1$ centímetres respectivament (fig. 88). — JOSEP RIUS I SERRA.

Fig. 92. — Vich. Sepulcre del Pont del Gurri. Pinta d'os (1/2 apr.)

SEPULCRES DE LA COMARCA DE SOLSONA EN FORMA DE CISTES

Els tipus de sepulcres en qüestió sembla que abunden en la comarca de Solsona, segons han fet conèixer les excavacions inèdites encara de D. Joan Serra i Vilaró. Anteriorment a aquestes són les troballes dels tres sepulcres que estudiem aquí, i qual material ha pogut recollir el Sr. Serra per al Museu de Solsona.

Olius. Cista de Les Tolles dels Ots. — Es una cista rectangular (figs. 93 i 94) feta amb quatre lloses d'uns 6 cm. de gruix, i tapada per una altra, essent el sòl la terra, sense que es vegi cap resta de túmul. El sepulcre forma una cavitat de $1'55 \times 0'65 \times 1$ (alt) metres: totes les lloses són al lloc respectiu, excepte la de l'entrada, que es remogué quan excavaren el sepulcre els pagesos del mas proper, Francesc i Lluís Foronell, els quals diuen que hi trobaren ossos i un fragment de ceràmica gro-

Fig. 93. — Olius. Sepulcre de Les Tolles dels Ots. Planta i secció

Fig. 94. — Olius. Sepulcre de Les Tolles dels Ots

llera que no s'han conservat, com també els següents objectes, que actualment són al Museu de Solsona: tres ganivets de sílex molt ben tallats (llarc 12, 10'8 i 6 centímetres respectivament) i tres fragments d'altres, tots de color terrós, llevat d'un que és molt blanquinós.

Sepulcre de Santa Susanna. — En aquest terme, a uns 50 metres de l'hectòmetre 5 del quilòmetre 45, en direcció a Solsona, de la carretera que puja de Manresa i Cardona, s'hi trobà un sepulcre en forma de cista, que es destruï. Pels senyals de les lloses en la terra i pels fragments

de llosa espargits a prop es pot deduir que el sepulcre formaria un rectangle de $1'60 \times 0'80$ metres, fet amb lloses primes (d'uns 5 a 7 centímetres de gruixària) que tindrien una alçada d'uns 50 centímetres almenys. De la tapa no se'n sap res. En canvi, semblen comprovar-se restes de túmul en mig del qual hi havia el sepulcre que devia tenir uns 4 metres de diàmetre. Els costats més llargs del rectangle sembla que eren constituïts per diverses lloses, diferentment del sepulcre d'Olius, que s'hadescrit.

En el sepulcre hi sortiren restes d'ossos (perduts), dos ganivets de sílex molt ben tallats, de color terrós ($10'8$ i $5'6$ centímetres de llarc respectivament, actualment al Museu de Solsona), i dos sílex trapezoidals (l'un perdut i l'altre, que té $1'7 \times 1$ centímetres, al Museu de Solsona).

Solsona. *Vinya de la Picó.* — En aquest lloc hi havia una cista semblant a les anteriors, avui destruïda.

En procedien uns quants objectes que recollí el pagès que la regirà, i que per fi entraren al Museu de Solsona. Són els següents: nou destrals de pedra molt ben polides, de les quals una s'ha perdut (les vuit conservades tenen respectivament: $8 \times 4 \times 1$ centímetres, $7'3 \times 3'5 \times 1$ centímetres, $5'8 \times 2'7 \times 0'5$ centímetres, $5'2 \times 2'8 \times 0'5$ centímetres, $5'1 \times 2'8 \times 0'5$ centímetres, $5 \times 3'7 \times 0'6$ centímetres, $4 \times 3'2 \times 0'4$ centímetres, $3'6 \times 3'2 \times 0'7$ centímetres), i una perla de collar de pedra verdosa i de forma oblonga (llarc $2'8$ centímetres, diàmetre del gruix $0'6$ centímetres). — P. BOSCH GIMPERA.

SEPULCRES DEL BAIX URGELL

Les Borges d'Urgell. — De les Borges d'Urgell se'n coneix, segons una notícia comunicada pel conceller de la Mancomunitat Sr. Mias, una necròpolis formada segons sembla per cistes en una de les quals foren trobats dos braçalets de pectuncle (fig. 95).

En la comarca veïna del riu Corp s'havien assenyalat abans sepulcres d'aquesta mena (també cistes) (1). En el Museu de Vich i a la col·lecció de D. L. M. Vidal, de Barcelona, es conserven ganivets que es diu que d'ells procedeixen.

Els braçalets de pectuncle esmentats ja s'havien trobat també a Catalunya a Puigreig i a Torraja (2), i, pel que sembla, també en sepulcres. Ultimament a l'Alt Urgell, segons descriu el Sr. Colominas a l'article següent. — P. BOSCH GIMPERA.

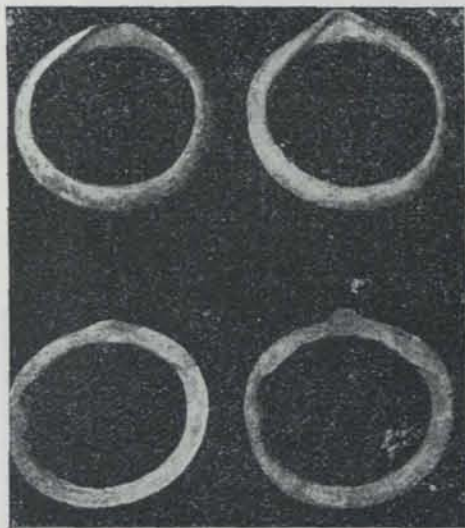

Fig. 95
Sepulcres de les Borges d'Urgell.
Braçalets de pectuncle (1/4 apr.)

del mateix temps a Montanicell. Aquestes sepultures són formades per lloses clavades a terra en forma de caixa rectangular i per a una sola inhumació. La tapa a voltes és d'una peça sola, però

SEPULCRES EN CISTES NO MEGALÍTIQUES A L'ALT URGELL

Durant l'exploració de megalits de l'Alt Urgell poguérem estudiar una necròpolis neolítica a Noves i un enterrament

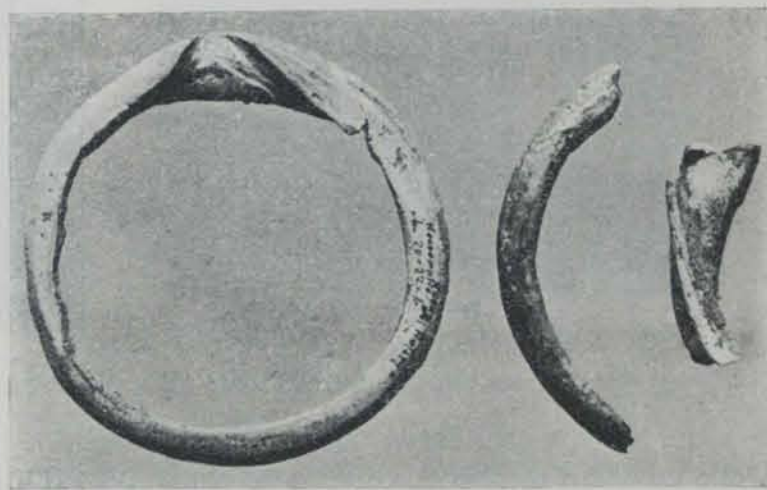

Fig. 96. — Braçilet de pectuncle i fragments dels sepulcres de l'Astinyà (1/2 apr.)

(1) *Revista de la Asociación artístico-arqueológica barcelonesa* (1903-1905), p. 484. Vegi's també Bosch: *Prehistòria catalana* (Barcelona, 1919), p. 98.

(2) Museu dels PP. Jesuïtes de Sarrià i Museu de Girona, respectivament.

generalment és en tres o quatre llenques. A no ésser per les troballes, es poden confondre amb els enterraments romans.

Noves. *Necròpolis de l'Astinyà.* — Fa uns cinc anys, a cosa d'un quart d'hora de Noves, i en el lloc anomenat l'Astinyà, el propietari Francesc Baridà, en convertir en vinya un erm, hi trobà tres enterraments formats per lloses d'arenisca triàsica i de proporcions justes per a ésser-hi enterrada una persona. Foren totalment destruïts, recollint-ne únicament un crani, set braçalets de pectuncles (cinc de sencers i dos de trencats), un ullal de senglar i un atuell que no sabem si era un morter de pedra o una olla de terrissa, que de moment tiraren sobre el munt de terra i que després no trobaren.

Dels objectes trobats, el propietari conserva fragments de braçalets i l'ullal de senglar; el professor d'arqueologia del Seminari de la Seu d'Urgell, doctor Pellicer, dos braçalets, i nosaltres poguérem recollir el crani, un braçalet i fragments d'un altre (fig. 96). No poguérem veure més que el lloc on es feren els descobriments i trossos de les lloses dels enterraments. En altres ocasions ja havien sortit més enterraments per aquell indret, però eren destruïts sense donar-hi importància.

Montanicell. *Sepulcre del cap de l'Obaga del Grauet.* — En un petit replà a la dreta del torrent de la Font Bordonera i a una hora d'Organyà. El formen diverses llenques de calissa molt prima, deixant una caixa rectangular de 1'75 metres de llarg, 0'65 d'ample i 0'70 de fondària. Les lloses tenen entre 0'40 i 0'95 metres de llarg per un gruix de 0'20 metres no havent-hi cap resta de túmul (fig. 97).

Dintre sols hi sortí terra vegetal i dos trossos de llosa de la tapa. — J. COLOMINAS ROCA.

Fig. 97. — Montanicell.
Enterrament del cap de l'Obaga
del Grauet

SEPULCRES DE FORMA DESCONEGUDA O INCERTA

Reunim aquí notícies de troballes que semblen procedir de sepulcres, sense que quan això és probable sapiguéssim la forma del sepulcre, i en altres casos havent-se suposat la procedència sepulcral per l'aspecte del conjunt dels objectes trobats.

Fig. 98
Sepulcre de Manresa.
Vas a mà (1/10 apr.)

Manresa. — En obrir un canal per a la turbina de la fàbrica d'electricitat es trobaren alguns objectes que es guarden a la Central elèctrica de Manresa i que poden haver format part del mobiliari de sepultures, segons notícies recollides per D. Agustí Duran.

Un d'ells és un vas fet a mà, rogenc, de forma ovoide, sense peu i amb coll, de vora lleugerament girada, amb dues anses aplanades, una de les quals falta quasi del tot, la part inferior reconstruïda (altura, 35 centímetres; diàmetre màxim, 30 centímetres; coll del diàmetre 16 centímetres; altura de l'ansa, 5 centímetres) (fig. 98).

D'aquesta troballa no se'n sap sinó que fou feta en el lloc anomenat *Les Marcetes*, a 5 quilòmetres de Manresa, en les obres esmentades, en les quals també, sense conèixer les circumstàncies de les troballes, sortiren dos fragments de destal de basalt i una altra de sencera. No es pot dir, doncs, amb seguretat que fins aquí es tracti de material de sepulcres; però sembla poder deduir-se per analogia amb uns fragments dels quals això sembla cert. Es tracta de dos fragments de ceràmica a mà negrosa de vasos de forma semblant al descrit, també amb ansa, un d'ells polit per la part de fora i que són els únics que es conservaren dels molts que foren trobats barrejats amb ossos humans que sortiren en les mateixes obres, en les hortes de Vilatortis, prop de la Casa dels Sorolls. Es diu que sortiren sota una roca caiguda que semblava haver format una petita balma natural.

Mora d'Ebre. — En el Museu de Tarragona han entrat uns quants objectes, procedents de Mora d'Ebre, trobats en les obres del terraplè de la carretera de Gandesa, prop del pont de l'Ebre. Les circumstàncies de la troballa s'ignoren: sols se sap que els objectes sortiren a uns 4 ò 5 metres de profunditat i sembla que procedeixin d'un sepulcre. Són una destal de fibrolita molt ben polida (llargada, 14 centímetres), un palet, de forma oblonga, de pissarra (llargada, 6 centímetres) i tres

ganivets de sílex, de color terrós, molt ben tallats ⁽¹⁾ (llargada, 13 centímetres; 8'2 i 9 centímetres, respectivament).

Corbera de Llobregat. — D. Francesc Martorell hi recollí d'un particular, i els portà a l'INSTITUT, diversos objectes que podrien procedir d'una sepultura. Són: dues destrals molt ben polides, una de pedra negrosa (4'7 × 3'2 × 1 centímetres) i l'altra de pedra verdosa (4'3 × 3'2 × 1'2) i una perla de collar, de pedra verdosa, de forma oblonga (llargada, 2'8; diàmetre, 1'3 × 1 centímetres). — P. BOSCH GIMPERA.

GENERALITATS SOBRE ELS SEPULCRES NO MEGALÍTICS CATALANS

Per les raons exposades en altres llocs ⁽²⁾, tals sepulcres representen una civilització ben típica i que manté la seva personalitat davant de les altres de Catalunya, caracteritzant-la, abans que tot les formes independents de les megalítiques dels seus sepulcres, malgrat que l'evolució d'aquelles porti a una casual coincidència en la forma de cista, que, amb tot, sempre es distingeix per la falta quasi general de túmul i per les seves lloses més primes. El material del grup de sepulcres no megalítics és també prou característic: les destrals ben polides de fibrolita, els ganivets de sílex petits i molt ben tallats, les perles de pedra verdoses (callais), entre altres, ultra els sílex geomètrics que han aparegut en els sepulcres de la comarca de Solsona, els vasos de panxa ovoide (Vilassar, Manresa i Vich) i els braçalets de pectuncle. Malgrat la falta de metall, la bella talla del sílex, les destrals polides de fibrolita i les perles verdoses són ja prous per a suposar-los eneolítics. Llur semblança amb el material de certs sepulcres de la província d'Almeria (sobretot el de Puerto Blanco, també una cista, i, demés, el de La Pernera, Vélez Blanco, etc.) permet fixar el moment exacte de l'eneolític a què pertanyen: l'eneolític inicial. Les formes dels sepulcres d'Almeria també constitueixen un important paral·lel dels nostres. Així existeixen sepultures en petites balmes (Vélez Blanco i altres), en fosses revestides de pedra (Vélez Blanco) i en cistes de forma ovalada, com la de Santa Maria de Miralles, publicada a l'ANUARI anterior (Vélez Blanco), o rectangular (La Pernera) ⁽³⁾.

La relació tan íntima del material amb el de la cultura d'Almeria, fa sospitar que es tracta d'una veritable extensió de la cultura del SE. d'Espanya fins a Catalunya. Ho acaben de demostrar les estacions de la costa del regne de València i de les regions muntanyoses veïnes: tal és el cas de les coves de la regió d'Albocàcer i de les moles del Mestratge, així com de la cultura equivalent del Baix Aragó ⁽⁴⁾.

Així, les estacions catalanes estan unides per una sèrie no interrompuda de troballes semblants amb el SE., encara que a cada comarca la cultura prengui un caràcter local molt pronunciat.

També la distribució geogràfica dels sepulcres de Catalunya fa creure en una veritable penetració d'una cultura vinguda des del SE. per la costa: comencen a les comarques més meridionals de la costa catalana (Alcanar, a la comarca d'Uldecona) i segueixen la vora del mar fins al nivell de Vilassar. A l'interior pugen Ebre amunt fins a Mora; i al nivell del sepulcre de Vilanova s'han estès cap endins per la comarca d'Igualada (Les Piles), i sembla que arriben fins al riu Corp i l'Urgell (Les Borges). Més amunt ocupen les conques del Llobregat i Cardoner (Puigreig, comarca de Solsona) i penetren a la Plana de Vich.

Malgrat les interseccions d'aquest territori amb el de les altres cultures catalanes del neolític i eneolític (coves, megalits), de que's parlarà més endavant, l'extensió dels sepulcres no megalítics és prou característica per a autoritzar la hipòtesi esmentada. La reforça encara més la persistència de les relacions amb la cultura d'Almeria en el ple eneolític, malgrat l'extensió fins a la costa de la cultura de les coves occidentals i la barreja d'ambdues civilitzacions que representa la cova de Salamó. Un problema apart i molt complicat és el dels sepulcres de l'Alt Urgell, que tractarem en altre lloc ⁽⁵⁾. — P. BOSCH GIMPERA.

(1) Es diu que els esmentats objectes es trobaren dintre d'una gerra, que es trencà, la qual cosa no sembla massa versemblant. La gerra potser era el vas que acompanyava les demés troballes en el sepulcre.

(2) Vegi's la Crònica de l'ANUARI, V, 1913-1914, pp. 811-812, i P. Bosch: *Prehist. Cat.* (Barc., 1919), pp. 86-99.

(3) Vegi's SIRET (H. i L.): *Las primeras Edades del metal en el SE. de España* (Barcelona, 1890), pp. 43 i seg. del volum de text, amb la lám. 5 de l'àlbum (per a la Pernera), pp. 51-54, i lám. VIII del volum de text (per al sepulcre de Puerto Blanco), i lám. 4 de l'àlbum (per als de Palace). — També F. DE MOROS: *La Edad neolítica en Vélez Blanco* (*Memorias de la Comisión de investigaciones paleontológicas y prehistóricas*, Madrid, 1918).

(4) Vegi's els articles anteriors sobre les estacions de la Valltorta i el sepulcre del Canyaret (Calaceit), així com el treball de sistematització Bosch: *Consideracions generals sobre les estacions eneolítiques del Baix Aragó i del Regne de València*.

(5) Vegi's més endavant, Bosch: *Estat actual de la sistematització del neolític i eneolític de Catalunya*.